

6 Politieke gelijkheid bij diverse vormen van electorale en non-electorale politieke participatie

*Bas Denters, Elwin Reimink,
Mijke Boedeltje & Peter Geurts*

6.1 INLEIDING¹

Politieke gelijkheid en politieke democratie zijn onlosmakelijk verbonden. Zo staat in de democratietheorie van de invloedrijke Amerikaanse politicoloog Robert Dahl ‘The Principle of Equal Consideration of Interests’ centraal: in een democratisch besluitvormingsproces behoort het belang van elke burger een gelijk gewicht te hebben (Dahl 1989: 85-86). Wil een representatieve democratie aan dit criterium kunnen voldoen, dan moeten de volksvertegenwoordigers beschikken over adequate informatie over de politieke belangen van al deze burgers. Als wij uitgaan van de premisse dat elke burger zelf het beste in staat is zijn belangen te kennen en te formuleren, dan impliceert Dahls gelijkheidsbeginsel dat alle leden van een politieke samenleving moeten beschikken over gelijke mogelijkheden tot politieke participatie. Of in de woorden van een andere Amerikaanse politicoloog – Sidney Verba: ‘Democracy implies responsiveness by governing elites to the needs and preferences of the citizenry. More than that, it implies equal responsiveness; in the democratic ideal, elected officials should give equal consideration to the needs and preferences of all citizens. [...] If some citizens are invisible, one cannot respond to them. [...] Thus if, the government is to have the capability of giving equal consideration to the needs and preferences of all citizens, the public must be equally capable of providing that information.’ (Verba 1996: 1)

Daarbij gaat het volgens Dahl en Verba overigens om meer dan alleen formele gelijkheid. Voor zover een ongelijke verdeling van maatschappelijke hulpbronnen leidt tot verschillen in de mogelijkheden van burgers om hun politieke voorkeuren kenbaar te maken, is sprake van een inbreuk op het veel-eisende democratische ideaal (Dahl 1989: 114-115).

1 Dahl en Verba laten er geen misverstand over bestaan dat geen enkel poli-
2 tiek systeem volledig aan deze hoge eisen kan voldoen. Uit empirisch onder-
3 zoek blijkt keer op keer dat de deelname aan politieke activiteiten ongelijk over
4 de bevolking is gespreid (bijvoorbeeld Verba, Nie & Kim 1978). We spreken
5 in dit verband van *politieke ongelijkheid*. Sommige bevolkingsgroepen blijken
6 veel minder politiek actief dan andere categorieën. De politieke ongelijkheid
7 tussen burgers blijkt samen te hangen met ongelijkheden in de verdeling van
8 sociaaleconomische hulpbronnen, zoals inkomen, status en opleiding. Zo is
9 de deelname aan politieke activiteiten onder hoger opgeleiden doorgaans gro-
10 ter dan onder mensen met een lagere opleiding. Uiteraard kan politieke on-
1 gelijkheid berusten op een vrije en bewuste keuze van deze burgers om reële
2 mogelijkheden tot participatie niet te benutten. Dan lijkt er vanuit democra-
3 tisch oogpunt weinig aan de hand. De samenhang tussen sociale en politieke
4 ongelijkheden suggereert evenwel dat het voor sommige bevolkingsgroepen,
5 door een gebrek aan kennis en vaardigheden bijvoorbeeld, relatief moeilijk is
6 hun politieke eisen te agenderen en hun voorkeuren kenbaar te maken. Voor
7 zover politieke ongelijkheden inderdaad het resultaat zijn van de ontoeganke-
8 lijkheid van de politieke besluitvorming voor bepaalde bevolkingsgroepen, is
9 dat vanuit democratisch gezichtspunt wel degelijk problematisch.

20

1 In deze bijdrage concentreren we ons op de politieke gelijkheid bij de deel-
2 name van burgers aan politieke activiteiten die zijn gericht op de beïnvloeding
3 van hun directe leefomgeving. Veel burgerparticipatie richt zich op het lo-
4 kaal bestuur (Parry, Moyser & Day 1992: 268). In veel gevallen betreft het hier
5 contacten met het gemeentelijk bestuur. Niet voor niets worden gemeenten,
6 vanwege hun geringe afstand tot de burgers, aangeduid als de eerste overheid
7 (commissie Van Aartsen; voor een kritische beschouwing over de these van de
8 burgers nabijheid: Castenmiller 2001). Burgers beschikken van oudsher over een
9 breed scala van mogelijkheden om, buiten de vierjaarlijkse raadsverkiezingen
10 om, zaken onder de aandacht van het lokaal bestuur te brengen: contacten met
1 B&W en raadsleden, contacten met gemeenteambtenaren en politieke par-
2 tijen, brieven/bezwaren naar de gemeente, handtekeningenacties, inspraakbij-
3 eenkomsten, hoorzittingen, buurt- en wijkverenigingen en actiecomités. Zoals
4 in de inleiding tot dit deel van dit boek reeds is aangegeven zijn er duidelijke
5 aanwijzingen dat in de afgelopen jaren sprake is geweest van een stijging van de
6 niet-electorale, niet-partijpolitieke participatie (Dekker 2000: 81).

7 Daarnaast is in het lokaal bestuur het afgelopen decennium geëxperimen-
8 teerd met nieuwe vormen van burgerparticipatie. Vormen van interactief
9 bestuur zijn inmiddels een normaal onderdeel van de democratische infra-
10 structuur in het lokaal bestuur (bijvoorbeeld Edelenbos & Monnikhof 2001;

1 Denters e.a. 2003; Boedeltje 2009). In toenemende mate gebruikt het lokaal
2 bestuur ook het internet om burgerparticipatie te faciliteren. Maar naast ka-
3 nalen die toegang geven tot het gemeentebestuur bestaan op lokaal niveau
4 ook allerlei andere mogelijkheden voor burgers om invloed uit te oefenen op
5 lokaal actieve organisaties in het publieke domein die betrokken zijn in de
6 publieke dienstverlening, bijvoorbeeld op het terrein van het onderwijs en
7 de gezondheidszorg. In de afgelopen decennia zijn de mogelijkheden voor
8 burgers om invloed uit te oefenen op de publieke dienstverlening in tal van
9 domeinen sterk uitgebreid. In de literatuur worden deze outputgeoriënteerde
10 vormen van burgerparticipatie ook wel aangeduide als 'small-scale democracy'
1 (vgl. Andersen & Rossteutscher 2007; Kriesi & Westholm 2007 en Westholm
2 & Von Erlach 2007).

3 In onze bijdrage bezien we met name de vraag in hoeverre patronen van
4 politieke ongelijkheid bij de (nieuwe) kanalen van directe burgerparticipatie
5 verschillen van het patroon bij de meest traditionele vorm van burgerparticipatie,
6 te weten electorale participatie. Onze hoofdvraag luidt daarom:

7 In welke mate zijn:

- 8 a. bepaalde bevolkingsgroepen oververtegenwoordigd dan wel onderverte-
9 genwoordigd bij diverse vormen van burgerparticipatie, en
- 10 b. en in hoeverre verschilt de selectiviteit bij (conventionele) niet-electorale
1 participatie en nieuwe vormen van burgerparticipatie van die bij electorale
2 participatie?

3
4
5
6

6.2 WERKWIJZE

7 In onze bijdrage maken we gebruik van in 2001 in een systematische steek-
8 proef van 54 gemeenten verzamelde enquêtegegevens (in totaal telt de steek-
9 proef ruim 1600 respondenten, circa 30 per gemeente).

10 We toetsen op gelijkheid in zes achtergrondvariabelen (opleiding, geslacht,
1 betaald werk, inkomen, plaats in het politieke spectrum en tevredenheid met
2 het gemeentebestuur) op zes vlakken van burgerparticipatie: electorale par-
3 ticipatie, non-electorale participatie, interactief bestuur, e-participatie (parti-
4 cipatie via internet), medische cliëntenparticipatie en cliëntenparticipatie in
5 het onderwijs. De laatste twee genoemde participatievormen zijn vormen van
6 outputgeoriënteerde participatie. Electorale participatie en non-electorale
7 participatie gelden hierbij als traditionele vormen van participatie, terwijl in-
8 teractief bestuur, internetparticipatie en de twee vormen van cliëntenparti-
9 cipatie tot de meer moderne vormen van participatie kunnen worden gerekend.
10 Op deze manier kunnen klassieke vormen van participatie worden vergeleken

1 met moderne vormen, en kan worden beoordeeld of moderne vormen van
2 participatie tot minder dan wel meer selectiviteit leiden dan klassieke vormen
3 van participatie. In het bijzonder interessant is het onderscheid tussen ener-
4 zijds electorale participatie – de belichaming van de klassieke representatieve
5 democratie – en anderzijds de overige vormen van directe participatie (vooral
6 non-electorale participatie, internetparticipatie en interactief bestuur). De
7 vraag is hierbij of er een verschil is tussen enerzijds electorale participatie
8 anderzijds andere vormen van participatie, zowel op ‘algemene’ achtergrond-
9 kenmerken als op meer politiek geladen kenmerken (politieke voorkeur, te-
10 vredenheid met gemeentebestuur).

1 Bij elke vorm van participatie bezien we twee indicatoren:

- 2 • participatie: deze indicator geeft enkel weer of iemand al dan niet op een
3 bepaalde wijze heeft geparticipeerd in de periode voorafgaand aan de en-
4 quête;
- 5 • meervoudigheid: deze indicator betreft die vormen van participatie (zoals
6 bij non-electorale participatie) die verwijzen naar een min of meer uitge-
7 breid scala aan uiteenlopende activiteiten. Bij die vormen van participatie
8 is niet alleen gekeken naar de vraag of men niet of wel heeft geparticipeerd,
9 maar ook of men dit op één of op meer manieren heeft gedaan.²

20

1 Bij electorale participatie en bij interactief bestuur is niet gevraagd naar feite-
2 lijke participatie maar naar de waarschijnlijkheid van deelname. In het geval
3 van electorale participatie is aangenomen dat alleen sprake is van participatie
4 als men aangeeft ‘zeker’ te zullen deelnemen. Bij interactief bestuur is ervoor
5 gekozen degenen die op zijn minst toezeggen waarschijnlijk te zullen parti-
6 ciperen aan te merken als participanten.³ Hierbij dient in het achterhoofd te
7 worden gehouden dat mensen die aangeven mogelijk mee te willen doen, nog
8 niet automatisch ook echt zullen participeren, mocht de mogelijkheid zich
9 daartoe aandienen. Mogelijk is hierdoor sprake van een overschatting van de
30 participatiebereidheid.⁴ Zie voor verdere uitleg van de operationalisering van
1 de verschillende vormen van participatie de bijlage.

2 Voor het bepalen van verschillen tussen participanten en de hele respons-
3 groep is een eenvoudige vuistregel gehanteerd.⁵ We spreken van onder- of
4 oververtegenwoordiging bij een bepaald kenmerk (bijvoorbeeld sekse of op-
5 leiding) als in een van de categorieën participanten in minimaal één van de
6 bij dit kenmerk onderscheiden groepen (bij sekse bijvoorbeeld: mannen of
7 vrouwen; bij opleiding: laag/midden/hoog opgeleiden) een verschil van vijf
8 procentpunten met de totale responsgroep wordt vastgesteld.

9 Wanneer er binnen de groep participanten een substantieel (evenals bij de
40 eerste analyse, plusminus vijf procentpunten⁶) verschil tussen enkelvoudige en

1 meervoudige participanten werd aangetroffen, werd dit aangemerkt als een
2 ongelijkheid in meervoudigheid van participatie. Binnen de groep partici-
3 panten toont een – op de achtergrondvariabele selectieve – groep zich vaker
4 bereid bij meerdere gelegenheden te participeren. Zo kan het bijvoorbeeld
5 zijn dat hoger opgeleiden vaker meervoudig participeren dan minder hoog
6 opgeleiden. Deze selectiviteit kan in theorie compleet onafhankelijk van de
7 eerste indicator (het al dan niet participeren) variëren. Uit onze resultaten
8 blijkt echter dat in alle gevallen dat bij het onderscheid tussen enkel- en
9 meervoudige participatie selectiviteit werd aangetroffen, deze de selectiviteit
10 op de eerste indicator versterkte, of dat op de eerste indicator geen selectiviteit
11 was aangetroffen. In geen geval bleek de tweede indicator de eerste indicator
12 als het ware ‘tegen te spreken’.

6.3 RESULTATEN

7 Met het oog op de beantwoording van het eerste deel van onze onderzoeks-
8 vraag staan we eerst stil bij mogelijke vormen van selectiviteit (naar opleiding,
9 sekse, betaald werk, inkomen, links-rechts zelfplaatsing en tevredenheid met
10 het gemeentebestuur. Daarna vergelijken we met het oog op de beantwoor-
11 ding van de tweede deelvraag de uitkomsten voor de diverse vormen van po-
12 litieke participatie.

Vormen van selectiviteit

Opleiding

7 In elke tabel is telkens aangegeven of er, ten opzichte van de responsgroep,
8 sprake is van oververtegenwoordiging (+), ondervertegenwoordiging (-) of
9 dat de verdeling van het kenmerk gelijk is aan die van de responsgroep (O).
10 In dit geval is 29,7% van de responsgroep hoger opgeleid, terwijl de overige
11 70% middelbaar dan wel laag opgeleid is. Hiermee zijn hoger opgeleiden
12 lichtelijk oververtegenwoordigd in de responsgroep in ons onderzoek; bin-
13 nen de totale beroepsbevolking bedraagt het aandeel hoger opgeleiden on-
14 geveer 25%.

5 Wanneer we ons enkel richten op de primaire indicator (het al dan niet
6 participeren) dan varieert de selectiviteit naar opleiding per participatievorm.
7 Op het gebied van electorale participatie en non-electorale participatie is er
8 geen sprake van selectiviteit, maar hoger opgeleiden zijn wat oververtegen-
9 woordigd op het gebied van interactief bestuur, binnen de twee vormen van
10 cliëntenparticipatie en op het gebied van e-participatie (het laatste is mogelijk

een artefact van het gegeven dat in 2001 het bezit van computers met internettoegang nog beperkt was tot een relatief kleine groep mensen).

Tabel 6.1 Selectiviteit naar opleiding en vorm van participatie.

<i>Opleiding (hoog = 1, midden/laag = 0)</i>	<i>Participatie</i>	<i>Meervoudigheid van participatie</i>	<i>Totaal</i>
Elect. participatie	0	N.v.t.	0
Non-elect. participatie	0	+***	+***
Interactief bestuur	+***	+***	++***
E-participatie	+***	0	+***
Medische participatie	+**	0	+***
Onderwijsparticipatie	+*	0	+*

+ oververtegenwoordiging van categorie 1 ten koste van categorie 0

0 gelijke participatie van categorieën

(Bron: xxx)

Ten aanzien van de meervoudigheid versterkt het beeld de resultaten op de primaire indicator (tabel 6.1); zowel op het gebied van non-electorale participatie als op het gebied van interactief bestuur blijken hoger opgeleiden vaker op meerdere gebieden actief te (willen) zijn. Bij interactief bestuur geldt bovendien dat deze selectiviteit de selectiviteit zoals deze op de primaire indicator werd aangetroffen verder versterkt (zie kolom 2).

Geslacht

Binnen de totale responsgroep in de steekproef is het aandeel vrouwen ongeveer 53%, waarmee de verdeling in de responsgroep op dit kenmerk ruwweg vergelijkbaar is met de Nederlandse bevolking. Op het gebied van electorale participatie, interactief bestuur en medische participatie wijkt de proportie van participerende mannen en vrouwen niet af van de verdeling der seksen in de responsgroep als geheel. Bij non-electorale participatie en e-participatie zijn mannen oververtegenwoordigd, terwijl bij onderwijsparticipatie vrouwen zijn oververtegenwoordigd. Bezien we de meervoudigheid dan valt op dat bij non-electorale participatie de eerder gevonden selectiviteit verder wordt versterkt. Bij interactief bestuur zien we verder dat mannen vaker meervoudig actief zijn; een selectiviteit die we in eerste instantie nog niet aantreffen. Bij de andere vormen van participatie blijft het beeld ongewijzigd (tabel 6.2).

Tabel 6.2 Selectiviteit naar geslacht en vorm van participatie.

<i>Geslacht (v = 0, m = 1)</i>	<i>Participatie</i>	<i>Meervoudigheid van participatie</i>	<i>Totaal</i>
Elect. participatie	0	N.v.t.	0
Non-elect. participatie	+***	+***	++***
Interactief bestuur	0	+***	+***
E-participatie	+***	0	+***
Medische participatie	0	0	0
Onderwijsparticipatie	-*	0	-*

+ oververtegenwoordiging van categorie 1 ten koste van categorie 0

0 gelijke participatie van categorieën

(Bron: xxx)

Betaald werk

Binnen de responsgroep blijkt 58% van de mensen betaald werk als hoofdactiviteit te hebben; de overige 42% werkt niet, of heeft werk hooguit als nevenactiviteit (een bijbaan naast de studie, bijvoorbeeld). Mensen met betaald werk zijn oververtegenwoordigd wanneer het gaat om deelname aan interactief bestuur, e-participatie en medische cliëntenparticipatie, maar op het gebied van electorale participatie, non-electorale participatie en onderwijsparticipatie valt er geen selectiviteit waar te nemen. (tabel 6.3)

Tabel 6.3 Selectiviteit naar betaald werk en vorm van participatie

<i>Betaald werk (0 = nee; 1 = ja)</i>	<i>Participatie</i>	<i>Meervoudigheid van participatie</i>	<i>Totaal</i>
Elect. participatie	0	N.v.t.	0
Non-elect. participatie	0	0	0
Interactief bestuur	+***	0	+***
E-participatie	+***	0	+***
Medische participatie	+***	0	+***
Onderwijsparticipatie	0	0	0

+ oververtegenwoordiging van categorie 1 ten koste van categorie 0

0 gelijke participatie van categorieën

(Bron: xxx)

Hierbij dient opgemerkt te worden dat, evenals bij opleiding, de selectiviteit op het gebied van e-participatie mogelijk wordt veroorzaakt door het relatief premature stadium waarin verspreiding van het internet over Nederland zich in 2001 nog bevond. Het beeld blijft ongewijzigd als we de meervoudigheid van participatie in ogenschouw nemen.

Inkomen

Binnen de totale responsgroep meldt ongeveer een derde van de respondenten een hoog inkomen te hebben; de overige respondenten geven een middeninkomen of een laag inkomen op. Ten opzichte van deze 'basisverdeling' is er voor wat betreft deelname aan non-electorale participatie, interactief bestuur, e-participatie en participatie in het onderwijs sprake van oververtegenwoordiging van hogere inkomensgroepen, maar er is geen sprake van selectiviteit op het gebied van electorale participatie en medische cliëntenparticipatie. Wanneer ook de meervoudigheid in beschouwing wordt genomen, dan blijken de genoemde gevallen van oververtegenwoordiging zich te handhaven: enkel bij interactief bestuur is er sprake van extra selectiviteit bovenop de al genoemde ongelijke vertegenwoordiging bij het al dan niet participeren. Het valt op dat mensen met een lager inkomen in een aantal gevallen nog wel politiek actief zijn. Onder de meervoudige participanten is deze groep echter sterk ondervertegenwoordigd, terwijl de verschillen tussen middeninkomens en hoge inkomens op dit vlak gering zijn. Op het gebied van medische cliëntenparticipatie blijven de verschillende inkomensgroepen, ook na uitsplitsing in meervoudigheid, proportioneel vertegenwoordigd (tabel 6.4).

Tabel 6.4 Selectiviteit naar inkomen en vorm van participatie

<i>Inkomen hoog = 2, midden = 1, laag = 0)</i>	<i>Participatie</i>	<i>Meervoudigheid van participatie</i>	<i>Totaal</i>
Elect. participatie	0	N.v.t.	0
Non-elect. participatie	+***	0	+***
Interactief bestuur	+***	+**	++***
E-participatie	+***	0	+***
Medische participatie	0	0	0
Onderwijsparticipatie	+*	0	+**

+ oververtegenwoordiging van categorie 2 ten koste van categorie 1 en 0

0 gelijke participatie van categorieën

(Bron: xxx)

Zelfplaatsing op het politieke spectrum

De plaatsing in het politieke spectrum is geoperationaliseerd via een elfpuntschaal, lopend van uiterst links tot uiterst rechts; respondenten konden zichzelf op deze schaal plaatsen. De meerderheid (bijna 60%) van de respondenten plaatst zichzelf in het midden van het politieke spectrum; voor de rest geeft zo'n 23% aan zichzelf als 'rechts' te beschouwen, en zo'n 17% geeft aan zichzelf als 'links' te beschouwen. Er lijkt niet veel selectiviteit te zijn naar politieke voorkeur; enkel op het gebied van e-participatie lijkt er een oververtegenwoordiging te bestaan van mensen die zichzelf aan de linkerkant van het politieke spectrum plaatsen, maar zoals al eerder gesteld zijn de resultaten met betrekking tot e-participatie mogelijk beïnvloed door de indertijd nog beperkte populariteit van het medium internet.

Tabel 6.5 Selectiviteit naar politieke voorkeur en vorm van participatie. (Bron: xxx)

<i>Links/rechts (l = 0, r = 1)</i>	<i>Participatie</i>	<i>Meervoudigheid</i>	<i>Totaal van participatie</i>
Elect. participatie	0	N.v.t.	0
Non-elect. participatie	0	0	0
Interactief bestuur	0	0	0
E-participatie	–**	0	–**
Medische participatie	0	–*	–*
Onderwijsparticipatie	0	0	0

+ oververtegenwoordiging van categorie 1 ten koste van categorie 0

– is ondervertegenwoordiging van categorie 1

0 gelijke participatie van categorieën

(Bron: xxx)

Dit beeld verandert ook niet als we de meervoudigheid in beschouwing nemen. Wel blijkt dat er op het gebied van medische cliëntenparticipatie selectiviteit lijkt te bestaan bij meervoudige participatie: linksgeoriënteerde burgers blijken 'vaker op meer dan één manier' actief (tabel 6.5).

Tevredenheid

Tevredenheid is geoperationaliseerd via een tienpuntsschaal, waarop respondenten zichzelf konden plaatsen aan de hand van hun tevredenheid over het gemeentebestuur. Negenentwintig procent van de respondenten gaf met behulp van deze schaal aan behoorlijk dan wel erg tevreden te zijn met de

verrichtingen van het gemeentebestuur; bijna 15% was hier uitgesproken negatief over. Dat betekent dat een behoorlijk grote middengroep (ruim 55%) noch tevreden, noch ontevreden was over de prestaties van het bestuur van hun woongemeente. Evenals bij politieke voorkeur blijkt er ook in dit opzicht nauwelijks sprake van selectiviteit. Er is enkel sprake van een negatief verband tussen tevredenheid en medische cliëntenparticipatie: ontevreden mensen zijn eerder geneigd werk te maken van hun onvrede met een medische behandeling. Deze ongelijkheid blijft ongeveer hetzelfde wanneer wordt uitgesplitst naar meervoudigheid van participatie. Voor alle andere vormen van participatie zijn tevreden en ontevreden mensen naar proportie verdeeld (tabel 6.6).

Tabel 6.6 Selectiviteit naar tevredenheid en vorm van participatie

Tevredenheid)	Participatie	Meervoudigheid van participatie	Totaal
Elect. participatie	0	N.v.t.	0
Non-elect. participatie	0	0	0
Interactief bestuur	0	0	0
E-participatie	0	0	0
Medische participatie	–**	0	–**
Onderwijsparticipatie	0	0	0

+ oververtegenwoordiging van categorie 1 ten koste van categorie 0

– ondervetegenwoordiging van de hoogste categorie

0 gelijke participatie van categorieën

(Bron: xxx)

Selectiviteit naar type participatie

De tweede deelvraag die in deze bijdrage aan de orde is betreft de selectiviteit bij meer conventionele vormen van electorale en niet-electorale participatie in relatie tot een aantal nieuwe vormen van burgerparticipatie. Met het oog daarop hebben we de resultaten uit de voorgaande paragraaf (kolom 4 van de tabellen 6.1-6.6) samengevat in een overzicht.

Uit het overzicht blijkt dat bij lokale electorale participatie geen sprake is van substantiële selectiviteit. Bij alle andere vormen van participatie is op meerdere aspecten wel sprake van selectieve participatie. Twee zaken vallen daarbij op. In de eerste plaats zijn er als men de meer conventionele vormen van non-electorale participatie en nieuwere vormen van burgerparticipatie

1 (als interactief bestuur en e-participatie) vergelijkt geen grote verschillen. Zo-
 2 wel nieuwe als oude vormen van participatie kenmerken zich door bepaalde
 3 vormen van selectiviteit. Bij de twee onderzochte vormen van cliëntenparti-
 4 cipatie zijn de vertekeningen minder geprononceerd. Als het gaat om de aard
 5 van de selectiviteit dan dringt zich een tweede conclusie op: de geconstateerde
 6 selectiviteit heeft met name betrekking op het sociaaleconomisch profiel van
 7 de participanten. In termen van hun politieke opvattingen (links-rechts zelf-
 8 plaatsing en lokale politieke tevredenheid) is er nauwelijks sprake van selec-
 9 tiviteit.

10
 11
 12 **Tabel 6.7 Selectiviteit naar achtergrondvariabele en vorm van participatie**

13 <i>Tevredenheid)</i>	14 <i>Opleiding</i>	15 <i>Sekse</i>	16 <i>Betaald</i>	17 <i>Inkomen</i>	18 <i>Links-</i>	19 <i>Politieke</i>
20	21	22	23 <i>werk</i>	24	25 <i>rechts</i>	26 <i>tevredenheid</i>
27 Elect. participatie	0	0	0	0	0	0
28 Non-elect. participatie	+	++	0	+	0	0
29 Interactief bestuur	++	+	+	++	0	0
30 E-participatie	+	+	+	+	-	0
31 Medische participatie	+	0	+	0	-	-
32 Onderwijsparticipatie	+	-	0	+	0	0

33 ++ /+/- vaak respectievelijk beperkte over/ondervertegenwoordiging van de hoogste
 34 categorie ten koste van andere categorieën; 0 gelijke participatie van categorieën
 35 (Bron: xxx)

36 6.4 CONCLUSIE

37 De selectiviteit van politieke participatie kan – zoals Morris Fiorina (1999)
 38 het noemt – een ‘dark side of civic engagement’ vormen. Ook in eerder Ne-
 39 derlands onderzoek is gewezen op het gevaar van de selectiviteit van politieke
 40 participatie. Zo hebben Bovens en Wille met name gewezen op de over-
 1 vertegenwoordiging van hoger opgeleiden bij diverse vormen van politieke
 2 participatie (Bovens 2006; Bovens & Wille 2009; zie ook de bijdrage van
 3 Wille aan deze bundel). In deze bijdrage stonden we stil bij de vraag of en in
 4 hoeverre deze schaduwzijde zich ook manifesteert in de context van de lokale
 5 democratie en bij nieuwe vormen van politieke betrokkenheid in de directe
 6 leefomgeving van de burger.

7 Het antwoord op deze vraag is genuanceerd. In de eerste plaats blijkt dat
 8 zich bij lokale electorale participatie – ondanks dalende opkomstcijfers nog

1 steeds de meest massale vorm van actieve lokale politieke betrokkenheid – er
 2 zich geen grote vertekeningen voordoen; noch naar het sociaaleconomische
 3 profiel van de deelnemers, noch naar hun politieke opvattingen. Bij de andere
 4 minder populaire vormen van participatie zijn de vertekeningen veel nadruk-
 5 kelijker zichtbaar. Dit bevestigt de bevindingen van onder meer Rosenstone
 6 en Hansen (1993) die constateren dat de selectiviteit van participatie afneemt
 7 naarmate het aantal deelnemers toeneemt. Ook voor Nederland is een der-
 8 gelijk patroon eerder vastgesteld (bijvoorbeeld Elsinga 1984; Bovens & Wille
 9 2009).

10 Deze vormen van niet-electorale participatie kenmerken zich door min of
 1 meer markante verschillen in het sociaaleconomische profiel van participan-
 2 ten en niet-participanten. Bij cliëntenparticipatie (in het onderwijs en in de
 3 gezondheidszorg) zijn deze verschillen overigens geringer dan bij interactief
 4 bestuur en e-participatie. Daarnaast valt op dat in termen van hun politieke
 5 opvattingen (links-rechts zelfplaatsing en lokale politieke tevredenheid) er bij
 6 de verschillende vormen van participatie nauwelijks sprake is van selectivi-
 7 teit.⁷ Voor zover men bevreesd is dat als gevolg van selectieve participatie door
 8 bepaalde maatschappelijke groepen een vertekening van de politieke agenda
 9 zal optreden zijn deze bevindingen geruststellend. Daarbij moet wel worden
 20 aangetekend dat de vraag is in hoeverre deze algemene politieke oriëntaties
 1 verband houden met door burgers relevant geachte strijdpunten (vgl. Bovens
 2 & Wille 2009: 73-74).

4 LITERATUUR

- 7 Andersen, J.G. & Rossteutscher, S. (2007). Small-scale democracy. Citizen
 8 power in the domains of everyday life, in: . J.W. van Deth, J.R. Montero &
 9 A. Westholm (eds.) *Citizenship and involvement in European democracies. A*
 30 *comparative analysis*. London en New York: Routledge.
- 1 Boedeltje, M.M. (2009). *Draagvlak voor interactief bestuur: fictie of feit?* Proef-
 2 schrift, Universiteit Twente, Enschede.
- 3 Bovens, M. (2009). De diplomademocratie. Over de spanning tussen merito-
 4 cratie en democratie, *B & M Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*
 5 33(4): 205-218.
- 6 Bovens, M. & Wille, A. (2009). *Diploma democracy: on the tensions between me-*
 7 *ritocracy and democracy*. Leiden / Utrecht, Universiteit Leiden / Universiteit
 8 Utrecht
- 9 Castenmiller, P. (2001). *De levende werkzaamheid: politieke betrokkenheid van*
 40 *burgers bij het lokaal bestuur*. Den Haag: VNG-Uitgeverij.

- 1 Dahl, R.A. (1989). *Democracy and its critics*. New Haven etc.: Yale University
2 Press.
- 3 Dekker, P. (2000). Politieke participatie, in: J. Thomassen, K. Aarts & H. van
4 de Kolk (red.), *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998: kiezers en de*
5 *smalle marges van de politiek*. Den Haag, Sdu Uitgevers.
- 6 Denters, B., O. van Heffen, J. Huisman & P.J. Klok (2003). *The Rise of Interac-*
7 *tive Governance and Quasi-Markets: a Comparison of the Dutch Experience*
8 *with the Developments in Four Western Countries*. Dordrecht: Kluwer.
- 9 Denters, S.A.H. & Geurts, P.A.Th.M. (1998). Politieke gelijkheid: de sociale
10 representativiteit van participatie in de lokale politiek, in: S.A.H. Denters
1 & P.A.Th.M. Geurts (red.), *Lokale democratie in Nederland: burgers en hun*
2 *gemeentebestuur*. Bussum: Coutinho.
- 3 Edelenbos, J. & Monnikhof, R. (2001). *Lokale interactieve beleidsvorming: Een*
4 *vergelijkend onderzoek naar de consequenties van interactieve beleidsvorming*
5 *voor het functioneren van de lokale democratie*. Utrecht: Lemma.
- 6 Elsinga, E. (1984). De politieke representativiteit van politieke participatie
7 *Beleid en Maatschappij* 11: 173-182.
- 8 Fiorina, M.P. (1999). Extreme voices: a dark side of civic engagement, in: T.
9 Skocpol & M.P. Fiorina (eds.) *Civic engagement in American democracy*.
10 Washington etc.: Brookings Institution Press & Russell Sage Foundation.
- 1 Kriesi, H. & Westholm, A. (2007). Small-scale democracy. The determinants
2 of action, in: J.W. van Deth, J.R. Montero & A. Westholm (eds.), *Citizen-*
3 *ship and involvement in European democracies. A comparative analysis*. Lon-
4 don en New York: Routledge.
- 5 Parry, G., Moysen, G. & Day, N. (1992). *Political participation and democracy in*
6 *Britain*. Cambridge etc.: Cambridge University Press.
- 7 Rosenstone, S. & Hansen, J. (1993). *Mobilization, participation and American*
8 *democracy*. New York: MacMillan.
- 9 Verba, S. (1996). The citizen as respondent: sample surveys and American de-
10 mocracy, *American Political Science Review* 90:1-7.
- 1 Verba, S., Nie, N.H. & Kim, J.O. (1978). *Participation and political equality: a*
2 *seven nation comparison*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 3 Westholm, A. & E. von Erlach (2007). Small-scale democracy. The conse-
4 quences, in: J.W. van Deth, J.R. Montero & A. Westholm (eds.), *Citizen-*
5 *ship and involvement in European democracies. A comparative analysis*. Lon-
6 don en New York: Routledge.
- 7
8
9
10

BIJLAGE OPERATIONALISERING VAN VARIABELEN

- 1
2
3 *Onafhankelijke variabelen*
4
- 5 **OPLEIDING**
6 *Wat is uw hoogste voltooide opleiding?*
7 Geen school afgerond, basisschool/lagere school afgerond → Laag opgeleid
8 VBO/MAVO/HAVO/VWO/HBS/MBO/UTS afgerond → Middelbaar
9 opgeleid
10 HBO/HTS/HEAO/WO afgerond → Hoger opgeleid
- 1
2 **GESLACHT**
3 *Noteer het geslacht van de respondent*
4 Man/Vrouw
5
- 6 **BETAALD WERK**
7 *Verricht u betaald werk?*
8 'Ja, voltijds baan', 'Ja, deeltijds baan', 'Ja, maar ik ben met studieverlof', 'Ja,
9 maar ik ben met ouderschaps/zwangerschapsverlof', 'Ja, maar ik ben tijdelijk
20 (als in, minder dan zes maanden) werkloos', 'Ja, maar ik werk nu niet om an-
1 dere redenen' → Ja
2 Anders → Nee
3
- 4 **INKOMEN**
5 *Wat is het inkomen van alle leden van uw huishouden samen?*
6 Hierbij is een toonkaartensysteem met elf categorieën gebruikt: de laagste vier
7 categorieën hebben we gehercodeerd tot 'lage inkomens', de drie middencatego-
8 rieën tot 'middeninkomens' en de vier hoogste categorieën tot 'hoge inkomens'.
9
- 30 **LINKS-RECHTSPLAATSING**
1 In politieke zaken hebben mensen het vaak over 'links' en 'rechts'. Hoe zoudt
2 u in het algemeen uw opvattingen plaatsen op deze schaal?
3 Hier is eveneens een toonkaartensysteem met een elfpuntsschaal gebruikt;
4 o stond hierbij voor uiterst links, en 10 voor uiterst rechts. De punten nul t/m
5 drie hebben we gehercodeerd tot 'links', de punten vier t/m zes tot 'midden' en
6 de punten zeven t/m tien tot 'rechts'.
7
- 8 **TEVREDENHEID**
9 Hoe tevreden bent u over het algemeen over de manier waarop uw gemeente-
40 bestuur de afgelopen jaren de lokale problemen heeft aangepakt?

1 Ook hierbij is gebruikgemaakt van een schaal, ditmaal bestaande uit tien
2 punten (één tot en met tien), waarbij de laagste drie punten zijn gehercodeerd
3 tot 'ontevreden', punten vier tot en met zeven tot 'tevreden noch ontevreden'
4 en punten acht tot en met tien tot 'tevreden'.

5
6 N.B. Deze vraag was opgenomen in de drop-off vragenlijst die respondenten
7 na afname van het mondelinge interview dienden in te vullen en op te sturen.
8 Niet alle respondenten hebben dit ook gedaan, en daardoor lag de respons
9 voor dit specifieke item wat lager dan voor de andere items. Het valt niet uit te
10 sluiten dat dit enig effect op de resultaten van onze analyse heeft veroorzaakt,
1 maar uit enkele toetsen op sleutelvariabelen blijkt in ieder geval geen sprake
2 te zijn van grote verschillen tussen de responsgroepen voor de twee typen
3 vragenlijsten.

4 *Afhankelijke variabelen*

7 ELECTORALE PARTICIPATIE

8 Stel er zijn morgen gemeenteraadsverkiezingen. Hoe waarschijnlijk is het dat
9 u gaat stemmen?

20

1 Ik zou zeker gaan stemmen → Electorale participatie

2 Ik zou waarschijnlijk gaan stemmen, ik zou waarschijnlijk niet gaan stemmen,
3 ik zou niet gaan stemmen → *Geen* electorale participatie

4

5 NON-ELECTORALE PARTICIPATIE

6 Hieronder staan verschillende manieren waarop mensen kunnen proberen
7 invloed uit te oefenen op beslissingen van het gemeentebestuur. Wilt u aan-
8 geven welke van deze dingen u in de *afgelopen twee jaar* heeft gedaan om het
9 *gemeentebestuur* hier te beïnvloeden?

30

- 1 • Een bijeenkomst bijgewoond over een probleem in uw gemeente of buurt
- 2 • Deelname aan andere activiteit gericht op een probleem in uw gemeente of
- 3 buurt
- 4 • Deelname aan handtekeningenactie i.v.m. een lokale kwestie
- 5 • Initiatief genomen tot een lokaal referendum of zo'n initiatief gesteund
- 6 • Contact gezocht met een raadslid, wethouder of burgemeester
- 7 • Contact gezocht met een lokale politieke partij
- 8 • Deelname aan activiteiten van een lokale politieke partij
- 9 • Contact gezocht met een gemeenteambtenaar
- 40 • Contact gezocht met een actiegroep, organisatie of vereniging

- 1 • Deelname aan een activiteit van een actiegroep of organisatie vanwege een
 2 lokale kwestie
 3 • Geld gegeven of ingezameld met het oog op een lokale kwestie
 4 • Klacht ingediend of beroep aangetekend tegen het gemeentebestuur
 5 • Brief aan een krant geschreven, of contact opgenomen met dan wel ver-
 6 schenen in de media met het oog op een lokale kwestie

7
 8 Antwoorde een respondent op geen van deze items positief, dan werd gere-
 9 gistreerd dat er geen sprake was van non-electorale politieke participatie. Ant-
 10 woordde een respondent op een enkel item positief, dan werd geregistreerd
 1 dat er sprake was van enkelvoudige participatie. Antwoorde een respondent
 2 op meerdere items positief, dan was er sprake van meervoudige participatie.

3
 4 N.B. Net zoals het item 'tevredenheid' is dit item opgenomen in de drop-off
 5 vragenlijst.
 6

7 INTERACTIEF BESTUUR

8 Veel gemeenten zoeken voordat zij besluiten nemen contact met burgers om de
 9 bevolking zodoende meer invloed op beslissingen van het gemeentebestuur te
 10 geven. Het gaat dan bijvoorbeeld over onderwerpen als de herinrichting van de
 1 buurt, het vergroten van de veiligheid op straat of de toekomst van de gemeente.

2 In hoeverre zou u bereid zijn om op uitnodiging van uw gemeente:

- 3
 4 • Medewerking te verlenen aan een telefonische of schriftelijke enquête over
 5 dit soort onderwerpen?
 6 • Op een bijeenkomst (gespreksavond, workshop) samen met de gemeente
 7 en andere burgers over dergelijke onderwerpen te praten?
 8 • Met andere burgers zitting te nemen in een door de gemeente ingestelde
 9 werkgroep die – eventueel met hulp van ambtenaren – een plan bedenkt of
 10 uitvoert?

1
 2 In het geval dat iemand op een item aangaf waarschijnlijk dan wel zeker deel
 3 te nemen, werd de betreffende respondent geregistreerd als participant op dat
 4 specifieke item. Mensen die op één van de drie items aangaven (waarschijnlijk)
 5 te zullen participeren, zijn meegenomen als enkelvoudige participanten; men-
 6 sen die dit op meerdere items aangaven, zijn meegenomen als meervoudige
 7 participanten.

8
 9 N.B. Evenals het item over non-electorale participatie is dit item opgenomen
 10 in de drop-off vragenlijst.

1 E-PARTICIPATIE

2 Heeft u ooit het internet (bijvoorbeeld e-mail of websites) gebruikt met het
3 oog op één of meer van de volgende doeleinden?

4

- 5 • Om informatie te krijgen over gemeentelijke diensten en voorzieningen?
- 6 • Om informatie te krijgen over lokale politiek en gemeentelijk beleid?
- 7 • Om informatie te krijgen over lokale politieke partijen?
- 8 • Om contact te leggen met andere burgers en organisaties inzake een lokale
9 of buurtkwestie?
- 10 • Om contact te leggen met lokale politici?
- 1 • Om contact te leggen met een gemeenteambtenaar?

2

3 Eenieder die op één van deze items bevestigend antwoordde, is geregistreerd
4 als enkelvoudig participant; degenen die op twee of meer van de items beves-
5 tigend antwoordden, zijn geregistreerd als meervoudig participant. De res-
6 pondenten die op elke item ontkennend antwoordden, zijn geregistreerd als
7 non-participant.

8

9 N.B. Evenals het item over interactief bestuur is dit item opgenomen in de
20 drop-off vragenlijst.

1

2 MEDISCHE CLIËNTENPARTICIPATIE

3 Bij dit item is als eerste geselecteerd op de vraag of de respondent – door mid-
4 del van een medische behandeling bij de respondent zelf, of bij een naaste van
5 de respondent – de afgelopen twaalf maanden in contact zijn gekomen met
6 zorgverleners of een zorgverlenend instituut. Eenieder die hierop ontkennend
7 antwoordde, is uit de analyse weggelaten, aangezien deze respondenten über-
8 haupt geen gelegenheid hebben gehad tot deze vorm van participatie. Vervol-
9 gens is gevraagd aan de overgebleven respondenten of zij in de betreffende
30 periode iets hebben ondernomen om verbeteringen in hun eigen behandeling,
1 dan wel de behandeling van een naaste, te bewerkstelligen. Eenieder die op
2 deze vraag ontkennend antwoordde, is in de verdere analyse meegenomen
3 als non-participant. Eenieder die bevestigend antwoordde, is vervolgens de
4 volgende opties tot participatie voorgelegd:

5

- 6 • Contact gezocht met de arts of een ander lid van het medisch personeel
- 7 • Contact gezocht met een bestuurder of ambtenaar van de gemeente, de
8 provincie of het Rijk (anders dan de verantwoordelijke arts of het verant-
9 woordelijke lid van het medisch personeel)
- 40 • Contact gezocht met een politicus of politieke partij

- 1 • Contact gezocht met een instantie voor patiëntenzorg of een soortgelijke
- 2 instantie
- 3 • Contact gezocht met een advocaat of juridisch adviseur
- 4 • Contact gezocht met de media
- 5 • Contact gezocht met andere patiënten of hun familie in dezelfde praktijk
- 6 of van hetzelfde ziekenhuis
- 7 • Contact gezocht met familie of vrienden
- 8 • Naar een andere dokter, praktijk of ziekenhuis gaan

9
10 Antwoorde de respondent op één van deze opties bevestigend, dan was er
1 sprake van enkelvoudige participatie; in het geval dat een respondent bij meer-
2 dere opties bevestigend antwoordde, was er sprake van meervoudige respons.

3 4 ONDERWIJS CLIËNTENPARTICIPATIE

5 Bij dit item is wederom gebruik gemaakt van een selectievraag; in dit geval de
6 vraag of een respondent één of meer kinderen tussen de vier en zestien jaar
7 heeft. Is het antwoord hierop ontkennend, dan wordt de respondent weggela-
8 ten uit de verdere analyse, aangezien deze respondent niet in de gelegenheid
9 zijn geweest participatie te plegen. Aan de overgebleven respondenten werd
10 gevraagd of ze de afgelopen twaalf maanden iets hadden ondernomen om de
1 kwaliteit van het onderwijs van hun (kind)eren te verbeteren. Werd hierop
2 ontkennend geantwoord, dan werd de betreffende respondent geregistreerd
3 als non-participant. Aan de respondenten die aangaven wel iets ondernomen
4 te hebben, werden de volgende opties voorgelegd:

- 5
- 6 • Contact gezocht met een leraar of ander lid van het personeel van de school
- 7 • Contact gezocht met een bestuurder of ambtenaar van de gemeente, de
- 8 provincie of het Rijk
- 9 • Contact gezocht met een politicus of politieke partij
- 10 • Contact gezocht met de ouderraad of medezeggenschapsraad
- 1 • Contact gezocht met een advocaat of juridisch adviseur
- 2 • Contact gezocht met de media
- 3 • Contact gezocht met andere ouders uit dezelfde klas of van dezelfde school
- 4 • Contact gezocht met familie of vrienden
- 5 • Van klas of school veranderd
- 6

7 Antwoorde de respondent op één van deze opties bevestigend, dan was er
8 sprake van enkelvoudige participatie; in het geval dat een respondent bij meer-
9 dere opties bevestigend antwoordde, was er sprake van meervoudige respons.

10

NOTEN

- 1
2
3 1 Delen van de inleidende tekst zijn ontleend aan Denters & Geurts 1998.
4 2 Electorale participatie is per definitie een enkelvoudige vorm van partici-
5 patie. Bij de twee vormen van outputgerelateerde variabelen gaat het niet
6 zozeer om een scala van activiteiten, maar om de vraag of men via één enkele
7 manier dan wel via meerdere manieren iets heeft ondernomen naar aanlei-
8 ding van een klacht die men had.
- 9 3 Bij interactief bestuur is sprake van meerdere mogelijke activiteiten. Als
10 men bij meer van die vormen heeft aangeven 'zeker' te participeren, dan kan
1 hier ook sprake zijn van meervoudige participatie.
- 2 4 Wat dit betekent voor de resultaten is niet geheel duidelijk. Voor wat betreft
3 electorale participatie kan echter wel worden opgemerkt dat het beeld dat
4 we op basis van ons onderzoek verkrijgen (zie hieronder) niet substantieel
5 afwijkt van de bevindingen van eerder onderzoek naar de representativiteit
6 van electorale participatie waar is gewerkt met een andere vraagstelling.
- 7 5 Hierbij gold ook dat het verschil χ_2 -significant diende te zijn. In iedere tabel
8 is via het aantal sterren aangemerkt wat de significantie is, waarbij geldt: ***
9 = 0,01, ** = 0,05 en * = 0,10. De laatste categorie is enkel toegepast bij onder-
10 wijsparticipatie, aangezien daar het aantal respondenten betrekkelijk laag
1 was: veel mensen in de responsgroep bleken geen schoolgaande kinderen te
2 hebben. Om te voorkomen dat de selectiviteit op dit vlak werd onderschat,
3 is de maximale overschrijdingskans hierbij verlegd van 0,05 (welke bij alle
4 andere vormen van participatie is gebruikt) naar 0,10.
- 5 6 Hierbij golden dezelfde statistische significantievoorwaarden als bij de ana-
6 lyse op de eerste indicator.
- 7 7 Een vergelijkbare conclusie trekken Denters, De Groot en Klok elders in
8 deze bundel over de representativiteit van raadsleden ten opzichte van de
9 lokale bevolking.

30

1

2

3

4

5

6

7

8

9

40